

Friedrich A. Hayek: Osudná domýšlivost. Omyly socialismu (překlad Jana Ogrocká)

Praha, Sociologické nakladatelství 1995, ediční řada Studie, svazek 8, 200 s. *

Není pochyb o tom, že F. A. Hayek se stal „klasikem“ polistopadové éry u nás. Bylo vydáno již několik jeho knih a studií, a to záhy poté, kdy to bylo možné. Tyto počiny byly usnadněny tím, že v letech normalizace překládali Hayekovi obdivovatelé (Tomáš Ježek, Pavel Bratinka) „do šuplete“, popř. pro samizdatová vydání. Nyní, s pěti-šestiletým odstupem, vydal SLON jednu z posledních prací klasických, *Osudnou domýšlivost* (v originále 1988). Omyly socialismu – jak zní podtitul – došly vzápětí svého potvrzení, když se zhroutil blok zemí, postavených právě na tomto „omylu“. Málomocnému sociálnímu vědci bylo dopřáno se dožít potvrzení platnosti celoživotního usilování, verifikace čistých idejí cestou empirického prověření „společenskou praxí“. Jistě tak nějak musel F. A. Hayek zažít závěr svého života, jako triumf spontánního řádu – kapitalismu.

Patřil jsem v letech „reálného socialismu“ k vděčným čtenářům překladů z pera Tomáše Ježka. Zažívaje experiment s budováním „nového řádu“, jenž měl být triumfem racionálního organizačního konstruktivismu, zevnitř jednoho průmyslového podniku, a pokoušeje se popisovat to, co vzešlo z grandiózního vzepětí domýšlivosti lidského ducha s osudovými následky (viz *Chování čl. ekonomické sféry*, Ekonomický ústav ČSAV, Praha 1990), nemohl jsem neobdivovat hloubku a šíři Hayekovy argumentace ve prospěch spontánně vyrostlého a samoregulujícího se řádu trhu. V té době by mne nikdo nemohl podezírat z etatismu či jiných odrůd zhoubného socialismu, nejméně Tomáš Ježek jako čtenář mých deskriptí...

Když však čtu Hayekovu knihu právě s tím odstupem let zažité ekonomické transformace „plánované ekonomiky“ na „standardní tržní ekonomiku“, jak jí porozuměli někdejší překladatelé a čtenáři Hayekova díla, nemohu než přejít od jednoznačného obdivu ke zdrženlivosti, ba dokonce k varování...

Od napsání *Cesty do otroctví* (1944), která byla u nás přeložena již dříve, uplynulo téměř půlstoletí. Téma i hlavní idea však zůstávají tytéž, ani styl psaní se nezměnil, je to týž bojo-

vý duch, sarkasmus, útočnost. Bohužel ovšem také „ideologický způsob uvažování“ (Ralf Dahrendorf), jakýsi druh liberálního fundamentalismu. Zatímco *Cesta do otroctví* předznamenávala teprve hlavní úsek klasikovy profesionální dráhy, *Osudná domýšlivost* ji uzavírá. Válečná léta byla soubojem dvou totalitních otrockých systémů a západní politické demokracie v té době stále ještě nenalezly novou institucionální rovnováhu od dob Velké deprese. Na konci osmdesátých let byl jeden z obou totalitních systémů téměř zapomenut a překonán „sociálním tržním hospodářstvím“, kterýžto pojem zůstal i pro F. A. Hayeka „fundamentálně chybným“ (Václav Klaus) či bezobsažným („lasiččím“) pojmem. Druhý totalitní systém se již blížil svému rozpadu... Hayek jako by pocítoval potřebu sebeutvrzení v tom, že se celý život nemýlil, že se mýlili jiní...

Argumentace ve prospěch spontánního „rozšířeného řádu“, která vysvětluje „zázrak trhu“ jako souhry nezamýšlených důsledků, neztrácí v recenzované knize nic na své síle – tak jak ji známe z jedné hlavních autorových prací *Právo, zákonodárství, svoboda. (Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie)*. – Praha, Academia 1991. Co se však změnilo za těch pár let, je optika čtenářova – tedy přesněji – abych nemluvil za jiné – má vlastní optika. Síla argumentů opadá tam, kde má člověk pocit, že jde již tak trochu o „kopání do mrtvol“. Ale co víc: najednou cítím, že ten boj Hayekův proti mylným a zcestným ideologiím má sám ideologickou povahu, že má v sobě něco, co jej spojuje paradoxně se všemi těmi antipody.

A antipodů fundamentalistického liberalismu je opravdu dost. K socialistům Hayek počítá patrně již Aristotela i Platóna – neboť až k nim se podle něj vinou omyly socialismu, ale též socialisty typu Johna Stuarta Milla, kterýžto velký duch 19. století a prorok budoucnosti instituce soukromého vlastnictví „napáchal svým dílem značné škody“ (s. 160). Dále k „socialistům“ nutno započíst „samozvané amoralisty“ a mezi nimi především Johna Maynarda Keynese, dále i Einsteina, Russela, a také mnoho kolegů-ekonomů (F. A. Hayek získal Nobelovu cenu za ekonomii v roce 1974), se nechalo „infikovat konstruktivismem“ (s. 77). Můžeme pokračovat dále, aby-

chom zjistili, že „sociologii by vlastně šlo téměř nazvat socialistickou vědou“ (s. 57), ba dokonce sama inteligence jako celek a zejména „inteligentní intelektuálové tihnou k socialismu“ (s. 59). Pojem intelektuála má u Hayeka jasně pejorativní význam, vysmívá se mu docela otevřeně, vědom si své myšlenkové nadřazenosti. Napadá mne, že s pohrdáním „intelektuály“ jsem se už dříve někde setkal... To jsou ty paradoxy. Jinak k omylům socialismu patří také celý „svět profesora Rawlse“ s jeho sociální spravedlností (s. 82), a také sociální učení církve. Proudý a osobnosti někdy docela vzdálené spojuje jedno: padly pod pero neintelektuála Hayeka.

Ideologie F. A. Hayeka vytváří uzavřený kruh, ve kterém je vše logicky provázáno, ale nějak se ztrácí vztah k realitě. Jenom tak je možné, aby autor při kritickém komentování práce z roku 1931 použil hodnocení „otřepané fráze o hospodářské anarchii“ (s. 66). Pro našeho klasika je samotný pojem společnosti matoucí (s. 124), podobně jako odvozené přídavné jméno „sociální“, k němuž cituje Hayek cca 160 podstatných jmen ze slovníku, které právě díky „lasiččímu“ charakteru tohoto adjektiva ztratilo téměř jakýkoli obsah. Na s. 127 jako by i Ludwig Erhard potvrzoval autorovi, že přídavné jméno „sociální“ v pojmu „sociálního tržního hospodářství“ je nadbytečné. Co však nebylo v poválečném Německu nadbytečné, to byla sama sociální politika (už zase ten obmyslný termín). Je sice možné, že idea „sociální spravedlnosti“ zůstane vždy do jisté míry „fata morgana“, nicméně neznám politika, stranu či vládu tak liberální v Hayekově smyslu, aby se odmítla zabývat progresivitou daňového systému, systémem podpory v nezaměstnanosti či rodin s více dětmi. Přitom však toto počínání – jakkoli „nikdo nemá a nikdy nemůže mít žádná měřítka, kterými by mohl určovat spravedlnost v rozdělování“, ještě nevede nutně „k celospolečenskému plánování a tudíž k totalitní společnosti“ (citováno z obálky knihy *Právo, zákonodárství a svoboda*, patrně výroky recenzenta).

Avšak abych sám neupadl do jednostrannosti. Je velmi obtížné zaujmout stanovisko k tak složitým jevům, o nichž kniha pojednává. Jako ekonom si volím „případ“ J. M. Keynesa, který se mi zdá pro fundamentalismus Hayekův

příznačný. Na straně jedné budu s Hayekem souhlasit s obrovským významem tradiční morálky pro společnost a ekonomiku, a proto s ním musím odmítnout „samozvané amoralisty“, „kteří nevěří v žádnou nadpřirozenou sankci morálky“ (s. 74). Na straně druhé však považuji za nepřipustné obvinít Keynesa z neschopnosti a malé zvědavosti v otázce, „jak vlastně rozšířený řád vznikl, čím se uchovává, a jaké důsledky by mohly vzejít ze zničení tradic, které ho utvořily a udržují“ (s. 69). Ve své *Obecné teorii zaměstnanosti, úroku a peněz* (Praha, Academia 1963) Keynes naopak vysvětluje fundamentální východisko argumentace, jež po 2. světové válce proměnila kapitalistický svět a pomohla mu najít novou institucionální rovnováhu přinejmenším pro další tři dekády takto: „...rozšiřování funkcí vlády... bude snad připadat publicistovi 19. století nebo dnešnímu americkému finančníkovi jako strašný zásah do zásad individualismu. Já naopak hájím toto rozšíření funkcí jednak proto, že je jediným prakticky možným prostředkem, jak zabránit úplnému zničení dnešních hospodářských forem, jednak proto, že je podmínkou pro úspěšné uplatňování individuální iniciativy“ (op. cit., s. 352).

Není v tomto kontextu spravedlivé vyčítat Keynesovi „amorálnost“ pro výrok, že z hlediska dlouhého období budeme všichni mrtvi: argumentoval pro to, že nelze jen čekat, až samoregulační síly trhu najdou novou rovnováhu při plné zaměstnanosti, když by to mohlo trvat celá léta. Pak bych se bál toho, že dovolávání se tradiční morálky a označování sociální spravedlnosti za pouhý přelud, by mohlo znamenat jen zahalený cynismus...

Hayekův liberální fundamentalismus spočívá v přecenění samoregulačních sil spontánního řádu a nedocení racionálního úsilí „konstruktivismu“, jež je nutné, aby se „zázrak trhu“ dostavil a udržel. Hospodářskému politikovi, který se drží jeho doktríny, hrozí nebezpečí schizofrenie: něco jiného hlásá, a něco jiného musí „chtět nechtět“ dělat. Tak je tomu i v období transformace: privatizace byla svou povahou úloha „ručního řízení“ – pokud nechceme adjektivum „spontánní“ vyhradit pro neregulované přelévání aktiv státu do soukromých rukou. Samotné vypracování tisíců privatizačních projektů „základních“ a „konkuren-